

5. Марковський А. І. Архітектура Києва 1920–1930-х років у світовому контексті : автореф. дис. на зд. наук. ступеня канд. архітектури : спец. 18.00.01 «Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури» / Марковський А.І.– К., 2014. – 20 с.

6. Рекрут В. Особливості організації кооперативної освіти споживчої кооперації України у 30-х рр. XX ст. [Електронний ресурс] / В. Рекрут. – Режим доступу: <http://ukrcoop-journal.com.ua/2010-3/num/rekrut.htm>.

7. Хмельницький Д. Архитектура Сталина. Психология и стиль / Д. Хмельницкий. – М. : Прогресс-Традиция, 2007. – 376 с.

8. Шейко В. Монополізація радянською системою основних сфер духовного життя суспільства 30-х років / В. Шейко // Вісн. Держ. акад. кер. кадрів культури і мистец. – К., 2000. – № 3. – С. 99–111.

References

1. Borodkin, Y. (1991). Kyiv architecture of Iosif Karakis. Architecture SSSR, 3, 66 – 77 [in Russian].
2. Dedushkin, A. Club-canteen RZhSKT «Demonstrative building». Retrieved from http://um.mos.ru/houses/klub_stolovaya_rzhskt_pokazatelnoe_stroitelstvo [in Russian].
3. Ikonnikov, A. (1997). Historicism in Architecture. Moscow: Stroizdat [in Russian].
4. Malevich, K. (2004). Statemen from the artists: in 5 vol. Volume. 1. Moscow: Gileia [in Russian].
5. Markkovsky, A.I. (2014). Architecture of Kyiv 1920s – 1930s in the world context. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
6. Rekrut, V. (2010). Peculiarities of the organization of the cooperative education of the consumers cooperation of Ukraine in 1930s. Retrieved from <http://ukrcoop-journal.com.ua/2010-3/num/rekrut.htm> [in Russian].
7. Khelnytskii, D. (2007). Architecture of Stalin. Psychology and Style. Moscow, Progress-Tradicia [in Russian].
8. Sheiko, V. (2000). Soviet system's monopolization of the main sphere of the spirit life of the society in 1930s. Visnyk DAKKKiM, 3, 99-111 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 08.05.2017 р.

УДК 7.079 "18" – "19"(048)

Колосова Наталія Анатоліївна
кандидат історичних наук, доцент,
доцент Київського університету культури
natalia.kolosova@yahoo.com

МИКОЛА ПОТОЦЬКИЙ ЯК МАГНАТ ТА МЕЦЕНАТ

Мета – розглянути меценатську діяльність Миколи Потоцького; охарактеризували Миколу Потоцького як історичну постать, магната та видатного мецената. **Методологія** дослідження. Багатогранність феномена меценатства зумовлює потребу його вивчення у міждисциплінарних дослідженнях з використанням принципу поліметодологізму. Концептуальний підхід ґрунтується на науковому осмисленні меценатства як цілісного, складного, самостійного явища культури. **Наукова новизна.** Концептуальною ідеєю нашої праці є висвітлення історично зумовленої вітчизняної сутності феномена меценатства, усвідомлення значення вітчизняної історії меценатської діяльності для адекватного розуміння природи, традиційних і сучасних форм цього специфічного виду доброчинності. **Висновки.** Меценатська діяльність Миколи Потоцького була спрямована на будівництво й оздоблення католицьких і греко-католицьких храмів, забезпечення продуктивної роботи запровадження у його маєтках творчих майстерень ("фабрик"), підтримку видатних представників двох поколінь майстрів львівської скульптурної школи. Магнат Микола Потоцький був суперечливою постаттю, однак його доброчинна довготривала й широкомасштабна діяльність на користь української культури визначає його місце в когорті видатних українських меценатів. Серед спонукальних чинників, що зумовили вибір об'єктів меценатської діяльності, домінували: морально-релігійні, естетичні й патріотичні мотиви.

Ключові слова: меценатська діяльність, мистецтво, скульптура, культура, фондування, фінансова підтримка.

Колосова Наталья Анатольевна, кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры искусств Киевского университета культуры

Николай Потоцкий как магнат и меценат

Цель – рассмотреть меценатскую деятельность Николая Потоцкого; охарактеризовать Николая Потоцкого как историческую фигуру, магната и известного мецената. **Методология** исследования. Многогранность феномена меценатства обуславливает необходимость его изучения в междисциплинарных исследованиях с использованием принципа полиметодологизма. Концептуальный подход основывается на научном осмыслении

меценатства як целостного, складного, самостійного явлення культури. **Научна новизна.** Концептуальною ідеєю нашого труда являється освітлення історично обумовленої отечественної сутності феномена меценатства, усвідомлення значення отечественної історії меценатської діяльності для адекватного розуміння природи, традиційних і сучасних форм цього специфічного виду благодійності. **Висновки.** Меценатська діяльність Миколая Потоцького була направлена головним чином на будівництво і оздоблення католицьких і греко-католицьких храмів, забезпечення продуктивної роботи і впровадження в його маєтках творчих майстерських ("фабрик"), підтримку видатних представників двох поколінь майстрів львівської скульптурної школи. Мегант Миколай Потоцький був суперечливою фігурою, однак його благодійницька діяльність і широкомасштабна діяльність на користь української культури визначає його місце в когорті видатних українських меценатів. Серед побудительних факторів, обумовивших вибір об'єктів меценатської діяльності, домінували: морально-релігійні, естетичні і патріотичні мотиви.

Ключові слова: меценатська діяльність, мистецтво, скульптура, культура, фінансування, фінансова підтримка.

Kolosova Natalia, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of Art Kyiv University of Culture

Mykola Pototskyi as a magnate and philanthropist

The purpose of the research. This study examines philanthropy activity of Mykola Pototskyi. Mykola Pototskyi is characterized as a historical figure, magnate and prominent philanthropist. **Research methodology.** Diversity of arts patronage phenomenon causes the need to study it in interdisciplinary research using the principle of polymethodism. The conceptual approach is based on a scientific understanding of philanthropy as a complete, complex and independent cultural phenomenon. **Scientific novelty.** The conceptual idea of our work is to highlight the historically conditioned domestic nature of sponsorship phenomenon and awareness of the importance of national patronage history for adequate understanding of the nature of traditional and modern forms of this specific type of charity. **Conclusions.** Philanthropy activity of Mykola Pototskyi was focused primarily on the construction and decoration of Catholic and Greek Catholic churches, provision of productive implementation of creative workshops ("factories") in his estates and support of the prominent representatives of two generations of Lviv sculpture school. Magnate Mykola Pototskyi was a controversial figure, but his long-term and large-scale charitable activity in favor of Ukrainian culture determines his place in a cohort of prominent Ukrainian philanthropists. Among the motivating factors that led to the selection of patronage objects moral, religious, aesthetic and patriotic ones dominated.

Keywords: philanthropy activity, art, sculpture, culture, funding, financial support.

Історія українського меценатства як фундаментальної складової національної культури ще не написана. До її створення долучаються представники різних галузей гуманітарного знання – культурологи, історики, соціологи, філософи, мистецтвознавці, релігієзнавці, краєзнавці, письменники, освітяни.

Проблема доброчинності взагалі й меценатства зокрема привертає увагу українських дослідників лише наприкінці 1980-х років, а після проголошення державної незалежності меценатство стає в Україні актуальним предметом наукових досліджень.

Багатогранність феномена меценатства зумовлює потребу його вивчення в міждисциплінарних дослідженнях з використанням принципу поліметодологізму. Концептуальний підхід ґрунтується на науковому осмисленні меценатства як цілісного, складного, самостійного явища культури. Концептуальною ідеєю нашої праці є висвітлення історично зумовленої вітчизняної сутності феномена меценатства, усвідомлення значення вітчизняної історії меценатської діяльності для адекватного розуміння природи, традиційних і сучасних форм цього специфічного виду доброчинності. Системний підхід, узятий за основу осмислення меценатства як цілісного культурного феномена, передбачає аналіз найважливіших етапів його еволюції.

Розвиток міждисциплінарних студій забезпечує співіснування різних методологій у плюралістичному науковому співтоваристві, котре для висвітлення тих чи інших аспектів меценатства шукає найбільш адекватні та оптимальні методи аналізу. Так, соціологічний підхід, який зосереджує увагу на факторах організації та формування життя певного суспільства, дозволяє розглядати меценатство як культуротворчий чинник, що більшою чи меншою мірою не тільки підтримує, а й скеровує культурний процес. Філософський підхід акцентує увагу на осмисленні тих фундаментальних закономірностей, які визначають причини й напрями культурного розвитку суспільства.

Узвичаєне в сучасній науковій практиці використання різних, в залежності від мети й завдань, підходів до вивчення меценатства, часом призводить і до однобічного тлумачення феномена. Так, фахівці в галузі економіки й державного управління, наголошуючи відповідні аспекти меценатської діяльності, не завжди враховують, що меценатство є передовсім явищем культури, що призводить до однобічних оцінок та висновків, ускладнюючи процес формування загальноприйнятих понять, усталеного категоріального апарату.

Досить широким і суперечливим є спектр мотивів меценатської діяльності, серед яких, поряд із патріотизмом, філантропічними й альтруїстичним прагненням посприяти розвитку національної

культури, стимулювати творчість майстрів, науковців, любов'ю до літератури, мистецтва тощо не в останню чергу діють раціональні, прагматичні, а також корисливі, егоїстичні мотивації, пов'язані з прагненням підвищити свій соціальний статус, престиж, довести чи утвердити свою вищість, збільшити політичну вагу в боротьбі за владу, а також – прагнення задовольнити потреби власного марнославства, підпорядкувати своїй волі митців, опосередковано реалізуючи власні, не завжди продуктивні культурно-мистецькі ідеї, проекти тощо. "Процес формування філантропічних відносин далеко неоднозначний, – зауважує Г. М. Попович, – у ньому наявні різні мотивації" [1, 4].

Становлення наукових досліджень феномена меценатства в українській гуманітаристиці має свою специфіку, зумовлену довготривалим розвитком національної науки й культури під тиском культур домінуючих держав. Розрізнені відомості про меценатську діяльність окремих історичних осіб містить дорадянська українська історіографія – праці В. Антонича [2], Д. Багалія [3], Ф. Лебединцева [4], О. Левицького [5] та ін.

Так, з'явилося чимало праць, у яких по-новому, з сучасних позицій осмислюється меценатська діяльність князя К. І. Острозького (В. Ульяновський [6]), князя В.-К. Острозького (І. Мицько [7]), Б. Хмельницького (Ф. Ступак [8]), та ін.

Мета нашої роботи – дослідити меценатську діяльність магната Миколи Потоцького.

Під кінець XVIII ст. Україна втрачає будь-які ознаки національної держави, а її територія розділяється між Росією, Польщею та Австрією. Культура, мова, церква й меценатство як джерело їх підтримки потрапляють під жорсткий контроль з боку домінуючих держав. Так само й економіка, автономний організм якої цілеспрямовано демонтують, прилаштовуючи до чужих економічних систем. Серед українських і польських магнатів-меценатів XVIII ст. траплялися суперечливі постаті, котрі, з одного боку, виявляли себе жорстокими кріпосниками, кривдниками народу, а з іншого – видатними доброчинцями у сфері культури. До таких належав, зокрема, Микола Василь (Базилій) Потоцький (1707 чи 1708–1782) староста канівський і богуславський – католик, який перейшов у греко-католицтво, польський аристократ, який перейшов в українство. Безчинства М.В. Потоцького як магната-самодура такі ж очевидні, як його внесок у розвиток храмового будівництва та львівської скульптурної школи. Саме на творчих "фабриках" М. В. Потоцького розквітнув талант видатних скульпторів XVIII ст. Майстра Пінзеля (Юана Георгія Пільзе), Франсиска Оленського та ін.

Батько М. В. Потоцького – Степан Олександрет Потоцький був великим коронним стражником, воєводою белзьким, старостою канівським, теребовлянським тощо. Матір – Йоанна Сенявська була сестрою польного і великого коронного гетьмана, львівського старости Адама Миколая Сенявського. Майбутній меценат навчався в єзуїтському колегіумі у Львові, здійснив освітню подорож до Європи (1724 р.), добре знав латину – мову тогочасної науки, певний час займався літературною діяльністю, навіть видав дві праці, однак після смерті матері (1733 р.) зосередився на господарській і меценатській діяльності [11].

М. В. Потоцький був третім за розміром статків у тогочасному роді Потоцьких: власником замків і міст Бучач, Золотий Потік, Гологори. Головна резиденція магната містилася у двох замках в м. Бучач. Замолоду він відзначався скандальною поведінкою, жорстокою поведінкою із дрібною шляхтою, селянами і єврейським населенням, розгульним життям. Палац М. В. Потоцького в Бучачі (нині Тернопільська обл.) здобув недобру славу як місце гучних бенкетів та оргій. Дослідники припускають що переломним моментом у житті магната став випадок, коли він у пароксизмі люті вбив дівчину, названу в українській народній баладі Бондарівною. Нібито відтоді на знак спокути М.В. Потоцький почав активно займатися меценатською діяльністю, вкладаючи значні кошти в будівництво та оздоблення храмів.

Історичну постать М.В. Потоцького позитивно характеризує те, що він не брав участь у Барській конфедерації, котра спричинила в Україні гнівну протидію в формі повстання гайдамаків. Він демонстративно позиціонував себе як шляхтич-"неформал", намагався наслідувати якісь елементи козацького побуту, розмовляв переважно руською мовою [11].

Н. М. Яковенко припускає, що саме М. В. Потоцький започаткував процес переходу частини польської шляхти в українство: "На кінець XVIII ст. припадають... перші прояви "дивацтв" серед осіб польського походження, які починали виключно ідентифікувати себе з українською стороною, – відзначає дослідниця. – Початок цьому, схоже, поклав герой відомої балади про Бондарівну, канівський староста Микола Потоцький: у 1773 р. магнат-"неформал" перейшов із католицького обряду на унійний і став щедрим ктиторм Почаївської Лаври, зініціювавши, серед іншого, коронацію образу чудотворної Почаївської Богородиці" [12, 476].

Окрім фундування Почаївської лаври, М. В. Потоцький збудував у м. Городенках костел із кляштором для театинців і греко-католицьку церкву, 1753 р. зафундував монастир Василіан у м. Бучачі,

надавав фінансову підтримку домініканському монастирю у Підкамені, вірменській парафії в Городенці, Тисмениці, кляштору отців паулінів у Ченстохові (300000 злотих), костелу, церкві Юрія та убогих у Гологорах тощо [13].

Важливою ділянкою меценатської діяльності М. В. Потоцького буду організація в його маєтку в Бучачі мистецьких майстерень ("фабрик"), у яких активно і плідно працювали видатні представники львівської скульптурної школи. Поняттям "львівської скульптурної школи" охоплюються, на думку сучасних мистецтвознавців (Б.Г. Возницького та ін.), пам'ятники не тільки львівської барочної пластики, зокрема, періоду її розквіту в 50-х роках XVIII ст., а й усього регіону, центром якого був Львів. Щедрого замовника й мецената, який добре розумівся на мистецтві скульптури й умів цінувати талант, знайшов в особі М. В. Потоцького Майстер Пінзель, котрий з'явився при дворі магната в м. Бучач близько 1750 р.

Можливо, тут уже працював львівських архітектор Бернард Меретин, у співдружності з яким Пінзель творив упродовж десятиліття. На замовлення М.В. Потоцького Пінзель виконав свої перші роботи на західних землях України: ансамбль дерев'яної скульптури в Городенці та групу кам'яних фігур для ратуші в Бучачі. Українські дослідники наголошують, що умови прані, атмосфера, створена меценатом у його мистецьких "фабриках", значною мірою посприяли реалізації таланту Майстра Пінзеля. "Він (Пінзель – Н. К.) прибув сюди наприкінці 1740-х років уже сформованим скульптором, – відзначає Б.Г. Возницький. – Його професійна виучка в руслі барокової пластики, що вже втрачала панівні позиції в Центральній Європі, знайшла тут, далеко від художніх центрів, ідейну і творчу підтримку, що визначалася високим рівнем і незвичайною активністю народних майстрів і ремісників" [14, 3]. Б.Г. Возницький робить важливий висновок щодо ролі мецената у творчій долі Пінзеля: "Саме через це Пінзель створює тут шедеври, рівних яким важко знайти в Центральній і Західній Європі. Можливо, що десь там у себе на батьківщині, він і не досяг би подібних результатів. Умови для творчої роботи, атмосфера, створена Миколою Потоцьким – великим українським магнатом і меценатом – на його творчих "фабриках" сприяла розквіту майстерності скульптора" [7, 3]. Вдячним панегіриком меценату виглядає створений Пінзелем комплекс виконаних у камені алегоричних фігур, які вінчають бучацьку ратушу.

У другій половині 1750-х років творча діяльність Пінзеля у Львові та його околицях за підтримки М. В. Потоцького. Так, у 1759–1760-х роках Майстер створює кінну статую св. Юрія для ново-збудованого собору св. Юра; в той же час різбить дерев'яний ансамбль віттаря в с. Городовиці під Львовом. Після смерті архітектора Б. Меретина – керівника "фабрики" (будівництва) Пінзель повертається до Бучача, де разом зі своїм помічником, львівським скульптором Антоном Штилем, робить два віттаря для м. Монастирська; орієнтовно у 1763 р. різбить дерев'яну скульптуру віттаря св. Миколая в бучацькому кафедральному костелі. Після переходу М.В. Потоцького у греко-католицький обряд Пінзель здійснює ряд замовлень для оформлення церков у Городенці та Бучачі [7, 3–4].

Продуктивні творчі стосунки з меценатом М. В. Потоцьким мали учні та послідовники Майстра Пінзеля – львівські скульптори.

Матвій Полейовський, Франсиск Оленський та ін. майстри молодших поколінь, працюючи на "фабриках" разом зі своїми вчителями, часто продовжували розпочаті ними роботи й пишалися школою, здобутою у творчих майстернях М. В. Потоцького. Так, в одному з листів до Почаївського монастиря скульптор львівської школи М. Полейовський, характеризуючи мецената, писав: "Його величність фундатор (М. В. Потоцький – Н. К.) наполіг на тому, щоб я почав сницарську роботу в Почаївській церкві, тому що цінував мою майстерність, знаючи мене з дитячих літ навчання сницарці та архітектурі в його метрів, які при його фабриках повмирили" [14, 4].

Отже, магнат Микола Потоцький був суперечливою постаттю, однак його добродійна довготривала й широкомасштабна діяльність на користь української культури визначає його місце в когорті видатних українських меценатів. Меценатська діяльність магната була спрямована головним чином на будівництво й оздоблення католицьких і греко-католицьких храмів, забезпечення продуктивної роботи запровадження у його маєтках творчих майстерень ("фабрик"), підтримку видатних представників двох поколінь майстрів львівської скульптурної школи. Серед спонукальних чинників, що зумовили вибір об'єктів меценатської діяльності, домінували: морально-релігійні, естетичні й патріотичні мотиви (останні, пов'язані з "неформальною" поведінкою, переходом "на український бік" ще належить дослідити).

Література

1. Антонович В. Про козацькі часи на Україні / Антонович В. – К.: Дніпро, 1991 – 238 с.
2. Багалій Д. Історія Слобідської України / Багалій Д. – Харків: Дельта, 1993. – 255 с.

3. Ефименко П. Братства и союзы нищих / Ефименко П. // Киевская старина. – 1883. – Т. 7. – № 9–10. – С. 312–317.
4. Лебединцев Ф. Братства. Исторический обзор братств от первого их появления до настоящего времени / Лебединцев Ф. // Киевские епархиальные ведомости. – 1862. – № 8 – 10. – С. 258–274, 310–325, 353–359.
5. Левицька С. Правове регулювання та облік діяльності благодійних організацій / Левицька С. // Перехрестя. – 2002. – № 3. – С. 6–11.
6. Ульяновський В. Відоме і невідоме з біографії та діяльності князя К.Острозького / Ульяновський В. // Острозька давнина. – Львів, 1995. – 24 с.
7. Ступак Ф. Благодійні товариства Києва (друга половина XIX – початок XX ст.) / Ступак Ф. – К.: Хрещатик, 1998. – 206 с.
8. Попович Г. М. Благодійність як прояв соціальної відповідальності / Г. М. Попович // Науковий вісник Ужгородського державного університету. Серія Педагогіка. Соціальна робота. – 1999. – Вип. 2. – С. 84-87.
9. Потоцький Микола Василь // [https://uk.wikipedia.org/wiki %D0%B9](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%B9)
10. Яковенко Н. Нариси історії середньовічної та ранньомодерної України: 3-тє вид., перероблене та розшир / Наталя Яковенко. – К.: Критика, 2006. 584 с.
11. Мастер Пинзель – легенда и реальность: Каталог выставки / Авт.-сост. Б.Г. Возницкий, Н.А. Опанасенко. – Львов, 1987. – 28 с.
12. Возницкий Б.Г. Франсис Оленський – львівський скульптор другої половини XVIII ст. : Каталог выставки / Б.Г. Возницкий. – Львів, 1995. – 31с.
13. Лазечко П. Меценати української культури / Л. Лазечко, П. Лазечко // Дзвін. – 2003. – № 11-12. – С. 133-138.
14. Слабошпицький М. Українські меценати: Нариси з історії української культури / Михайло Слабошпицький. – К.: В-во М. Коця, В-во "Ярославів Вал", 2001. – 328 с.
15. Мицько І. Загадки родоводу князів Острозьких // Острозький краєз-навчий збірник / І. Мицько. – Острог, 2010. – Вип. 5.

References

1. Antonovych V. (1991). On the Cossack times in Ukraine. K.: Dnipro. [in Ukrainian].
2. Bahalii D. (1993). History Sloboda Ukraine. Kharkiv: Delta. [in Ukrainian].
3. Yefimenko P. (1883). Brotherhoods and unions of beggars. Kievskaya starina.(Vols 7), 9–10,312 – 317. [in Ukrainian].
4. Lebedintsev F. (1862). Brotherhood. Historical review of the fraternities from their first appearance to the present day. Kievskie eparkhialnye vedomosti, 8 – 10, 258 – 274, 310 – 325, 353 – 359. [in Ukrainian].
5. Levytska S. (2002). Legal regulation and accounting activities of charitable organizations. (Vols1), p.p.6-13.Crossroads.. [in Ukrainian].
6. Ulianovskiy V. (1995). Known and unknown biography and activities of Ostroh Prince K.Ostrozkoho. Ostroh antiquity. Lviv: Svitlo. [in Ukrainian].
7. Mytsko I. (2010). Riddles pedigree Ostrog princes. Ostrog local history collection. Ostroh. 5.
8. Stupak F. (1998). Kyiv Charitable Society (second half of XIX – early XX century.). K.: Khreshchatyk. [in Ukrainian].
9. H. M. Popovych (1999). Charity as a manifestation of social responsibility. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho derzhavnoho universytetu. Serii Pedagogika. Sotsialna robota. 2 p.p. 84-87. [in Ukrainian].
10. Pototskiy Mykola Vasyly // [https://uk.wikipedia.org/wiki% D0% B9;](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%B9)
11. Yakovenko N.(2006). Essays on the history of medieval and early modern Ukraine, 3rd ed., Revised and expanded . K.: Krytyka. [in Ukrainian].
12. B.G. Voznitskiy& N.A. Opanasenko (1987).Master Pynzel – legend and reality: the exhibition catalog. Lviv.: Svit. [in Ukrainian].
13. Voznyts'kyu B.H. (1995). Francis Olenskiy – Lviv sculptor of the second half of the eighteenth century.: Exhibition Catalog . Lviv.: Svit. [in Ukrainian].
14. Lazechko P.& L. Lazechko (2003). Patrons of Ukrainian culture. Dzvyn. 11-12p.p. 133-138. [in Ukrainian].
15. Slaboshpytskiy M. (1999). Ukrainian patrons. Ukraina. 10 p.p. 54. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 22.05.2017 р.